

Халін А.П.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту ХЕПУ

Малий бізнес в Україні: суть, правове регулювання та вплив держави на його розвиток

В умовах формування та розвитку ринкових відносин одним із головних структуроутворюючих елементів економіки є малі підприємства. У ринковій економіці виживають лише ті суб'єкти господарювання, які найбільш правильно і компетентно зрозуміли вимоги ринку, користуючись попитом зуміли організувати виробництво конкурентноспроможної продукції та її збут. Отже, ефективне управління бізнесом потребує функціональних і глибоких економіко-правових досліджень у цьому напрямку.

Сутність підприємницької діяльності та малого бізнесу зрозуміла з історії його виникнення, котре починається з середніх віків, коли купці, торговельники, ремеслі, теслярі та інші були зачинателями підприємництва. Бажання одержати необмежений прибуток спонукали підприємців до професіональних дій.

Часто підприємець, будучи власником засобів виробництва, сам мусив трудитися на своєму підприємстві.

З середини 16 ст. з'являється акціонерний капітал. В кінці 17ст. виникають перші акціонерні банки. У 18 – на початку 19 ст. акціонерна форма підприємницької діяльності набуває широкого розвитку у багатьох країнах. У цей період власність крупних сімейних фірм розпадається на численні паї вкладників – власників акцій. Зростає межа між малим та великим бізнесом. За таких умов малим формам не під силу нововведення, їм все трудніше виживати у конкурентній боротьбі.

В Україні підприємництво має місце ще з часів Київської Русі у формі торгівлі та промислів. У подальшому розвиток підприємництва на території України стримувало правління Польщі, Австро-Угорщини та Росії.

Відміна кріпацького права реформою 1861 року по всій Росії стала стимулом розвитку підприємницької діяльності. В цей період формується ринок робочої сили, розвивається середній та великий бізнес. На долю малого бізнесу припадало 1/3 об'ємів виробництва.

На жаль після двох революцій був взятий курс на знищення ринково-економічних зв'язків. Деяке пожвавлення у підприємни-

цьку діяльність внесла нова економічна політика – НЕП, яка проіснувала з 1921 до 1926 року. Лише у 90-ті роки 20 ст. починається новий етап становлення та розвитку підприємництва.

Якщо подивитися в історію, то ми побачимо, що перші поняття підприємця, і підприємство стали вживати з середини 18 ст. Р. Кантільон відмічав, що підприємець - це людина, яка діє на свій ризик. Він стверджував, що дійсним джерелом економічного блага є земля та праця.

Французький економіст Ж.Б.Сей у 1803р. сформулював визначення підприємницької діяльності як з'єднання трьох факторів виробництва. Головною тезою Сея є визнання таланту підприємця та його активної ролі у створення продукту, а винагородою за це виступає прибуток.

На жаль ні А.Сміт і Д. Рікардо, ні К. Маркс, Ф. Енгельс, ні В.І. Ленін не виділяли підприємця як творчу, цілеспрямовану людину.

Предметом їх досліджень була економіка як саморегулюючий механізм та дія об'єктивних економічних законів.

У першій половині 20 ст. американський економіст Д.Б. Кларк та А.Маршалл зробили доповнення до трьох класичних факторів виробництва, четвертий фактор – діяльність підприємця [7; с. 40]. Цю ж тезу підтримав американський економіст Й. Шумпетер [8].

За визначенням англійського економіста Фрідріха фон Хайска суть підприємництва полягає в пошуку та вивченні нових економічних можливостей, характеристики поведінки, а не виду діяльності [9].

Проблема розвитку малого бізнесу в сучасній економіці – правовій науці викликає все більший інтерес. Їй присвятили свої дослідження, зокрема Т.М. Литвиненко, А.В. Шегда, Н.П. Небара, В.Л. Коренев, В.М. Порохня, Г.А. Семенов, та інші.

Господарське право трактує підприємницьку діяльність як вид господарської діяльності, який розвивається на ринкових засадах. Відомо, що ринкове господарство пройшло декілька етапів розвитку: від повної незалежності і свободи господарської діяльності до державного регулювання цими процесами.

Підприємство – найбільш поширений у світовій практиці вид комерційної діяльності. Ознаки саме комерційної діяльності присутні в ст. 3, ст.ст. 42-45 Господарського кодексу України і вони мають свої специфічні риси: майново-розпорядна самостійність і свобода у виборі видів діяльності, наявність фактора ризику, професійний характер, орієнтація на досягнення комерційного успіху

(спрямованість на систематичне отримання соціально – економічних результатів), державна підтримка та регулювання підприємницької діяльності.

Головними умовами здійснення підприємницької діяльності малого бізнесу є: його економічна і правова свобода у виборі мети та сфери діяльності, відповідальність за це та ризик. Сьогодні в Україні діють понад 350 тисяч малих підприємств.

Згідно з ст. 63 Господарського кодексу України до малих підприємств відносяться спільні суб'єкти господарської діяльності (незалежно від форми власності), в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України, щодо гривні.

Слід підкреслити, що малі суб'єкти господарювання не утворюють якихось особливих видів (з погляду організаційно-правових норм) господарювання. Тобто, не слід тлумачити посадовими особами органів реєстрації в статуті підприємства (яке реєструється) у його фірмовому найменуванні, що воно є "малим".

Підприємства поділяються на категорії лише заходами державної підтримки, наданням пільг, та іншими нормативним положенням.

Особливостями та характерними рисами малих підприємств є такі як спільна діяльність, декілька видів діяльності, високий рівень чинності професійної кваліфікації та спільність деяких видів виробництва.

Малий бізнес може кваліфікуватись за різноманітними рисами: видом чи призначенням, формами власності, кількості власників, організаційно – правовими і організаційно – економічними формами, використанням найманої робочої сил тощо.

За видом чи призначенням мала підприємницька діяльність може бути виробничою, комерційною, фінансовою, консультативною тощо. За формами власності: приватною чи колективною. За кількістю власників: індивідуальною чи колективною. За організаційно – правовими та організаційно-економічними формами: індивідуальною, приватною, товариською, суспільною, кооперативною.

Суб'єктами підприємницької діяльності у малому бізнесі можуть бути як приватні особи, так і об'єднання партнерів. Приватні особи виступають як правило, представниками приватного, одноо-

сібного чи сімейного підприємства. Так підприємці застосовують особисту працю або здійснюють вільне наймання працівників.

Об'єднання партнерів як суб'єктів підприємництва виступають у формі господарських товариств. Господарськими товариствами визначаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та / або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства. Основною метою господарських товариств є одержання прибутку від реалізації результатів власної господарської діяльності (ч. 1 ст. 79).

Поєднання зусиль багатьох осіб чи їх товариств, спрямованих на досягнення спільної для них господарської мети є основою кооперації. Кооператив (згідно з чинним законодавством України) – це суспільна організація, створена двома чи декількома засновниками за їх спільним рішенням для господарської та іншої діяльності на базі об'єданого ними майна, а також на об'єднаній підприємницькій чи трудовій діяльності засновників, самостійності самоврядування і самофінансування, поєднання інтересів членів кооперативу з інтересами колективу і суспільства.

Особливою метою державної підтримки малого бізнесу є створення інвестиційного клімату і організаційно – правових спроможностей. Це повинно сприяти створенню динамічного розвитку малого бізнесу на регіональному та місцевому рівнях за напрямками місцевого самоврядування.

Головні напрямки державної підтримки малого бізнесу повинні зосереджуватися на таких формах:

- асоціація малих підприємств;
- підтримка держави;
- пільгова система оподаткування;
- зниження кредитної ставки та гарантія займу;
- митні пільги;
- система державного страхування;
- забезпечення малих підприємств державними замовленнями;
- ліцензування, патентування та квотування;
- сертифікація та стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних пільг, дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій;
- та інші.

В розвинених країнах малому бізнесу відводиться місце як найбільшому сектору ринкової економіки, забезпечується стабільність ринкової сфери завдяки ефективності інфраструктури. Держава підтримує розвиток малих підприємств.

В ринкових відносинах проявляються власні інтереси трудових колективів, інтереси товаровиробників, споживачів, суспільства і держави. Державні інститути всіляко повинні впливати на розвиток малого і середнього бізнесу, забезпечувати справедливий розподіл прибутків, посилювати мотиваційне значення кінцевих цілей господарювання.

Правова регламентація господарської діяльності повинна спрямовуватись на розробку та закріплення економічно і морально обґрунтованих законодавчих норм та принципів і функціонування в умовах конкуренції, регуляторні акти повинні бути економічно доцільними та ефективними.

Малі підприємства, будь-якого організаційно-правового виду, одні з найбільш поширених динамічних форм бізнесу. Вони мають певні переваги на ринку, це: доступність і невелика капіталомісткість при організації; самостійність і свобода дій; висока адаптованість до умов ринку, що змінюються, орієнтація на поточні потреби, відсутність бюрократизму в управлінні; короткочасні інновації та капіталовкладення тощо.

Однак вони мають і труднощі пов'язані з залученням великих капіталів, необмеженою відповідальністю за зобов'язаннями, невизначеністю перспективи розвитку та стабільності ринку.

Але, однією з проблем державної підтримки малого бізнесу є небажання великих суб'єктів господарювання брати участь програмах розвитку малих підприємств.

Це пов'язано з відсутністю у держави інвестиційних та інноваційних проектів, державних гарантій кредиту, та соціальних пільг.

Якби держава узяла на себе регулюючу роль та контролюючі функції для підтримки малого бізнесу, це сприяло б найбільшому розвитку ланки ринку, та успішного розвитку малого підприємництва.

Мале підприємство в ринкових умовах функціонує під впливом зовнішнього середовища, тобто економічної зовнішньої та внутрішньої політики, техногенному розвитку держави, екологічних та природно – кліматичних умов, соціально – культурних та національних традицій. Мала фірма в умовах ринкової економіки взаємодіє з державними регулюючими органами на різних етапах

своєї діяльності: створення підприємства, приватизація власності, ліцензування діяльності, виробництво і реалізація товару, розподіл прибутку тощо. Важливим завданням державного регулювання є захист прав приватної власності, створення правових і нормативних умов для ефективної діяльності.

Треба використовувати сприятливий досвід індустриально розвинутих держав в питанні підтримки балансу усіх структур суб'єктів підприємницької діяльності та розробки української моделі розвитку та підтримки державою малого бізнесу.

Література

1. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. – Юринком інтер, 2004. – 688 с.
2. Економіка фірми / За редакцією В.Я. Гордієнка. – Москва: 2003. – 461 с.
3. Економіка фірми / За редакцією А.В. Шегди. – К.: Знання-Прес, 2003. – 335 с.
4. Економіка підприємства. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
5. Капительон Р. Опыт о природе торговли вообще (впервые опубликована в 1755 г.).
6. Сей Ж.Б. Трактат политической экономии. – М.: 1896.
7. Кларк Д.Б. Распределение богатства, 1934.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982.
9. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия // МЭ и МО. – 1989. – № 12.